

Építész a kőfejtőben Architect in the Quarry

Tanulmányok
Dávidházi Péter
hatvanadik születésnapjára

Studies Presented to
Péter Dávidházi
On His Sixtieth Birthday

Szerkesztette / Edited by:

HÍTES Sándor
TÖRÖK Zsuzsa

rec.iti
Budapest • 2010

A kötet megjelenését az
MTA Irodalomtudományi Intézete és a
Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

A borító Adam Friedrich Oeser *Sokrates meißelt die drei Grazien*
(Szókratész kőbe faragja a három gráciát) című metszete alapján készült.
A metszet Johann Joachim Winckelmann *Gedanken über die Nachahmung der
griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst* című értekezésének első,
1755-ös kiadásában jelent meg először.

© szerzők, 2010

ISBN 978-963-7341-87-8

Kiadja a *rec.iti*,
az MTA Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja ► <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

Borítóterv:

Fórizs Gergely ötlete nyomán Csörsz Rumen István
Tördelte: Hegedüs Béla

T. ERDÉLYI ILONA

*Nagyvárad szellemi kisugárzása a szabadságharc előtt és
Kelmenfy-Hazucha László*

Feltáratlan értékeink kutatása az 1990-es évektől öröndetesen felgyorsult, de még mindig nem foglalkoztunk azokkal a polgári indíttatású írókkal, akik az 1830-as évek második felében gyűltek össze Pesten. Jó részük a történelmi múltú Partium fővárosából, Nagyváradról és Bihar vármegyéből érkezett, hogy bekapcsolódják az országos irodalmi és politikai életbe.

Nagyvárad viharos történetét meghatározta a mindenkori hódítók étvágya, akiket vonzott a város gazdagsága. Szent László városának kálváriás sorsa az 1600-as években sokat foglalkoztatta az ország jövője felett aggodalmaskodókat. Köztük a református bihari alispán, Pázmány Miklós fiát, az 1570-ben Váradon született Pétert. A hazai ellenreformáció harcos alakja, nyelvünk megújítója esztergomi érseksége idején írta: „Én részemről Váradot és vidékét méltónak tartom arra, hogy megtartásáért az egész kereszténység harcoljon.” A dunántúli Zrínyi Miklós is kesergett az Erdély kapujának tartott város jövője felett. Amikor 1660 júniusában II. Rákóczy György Váradon belehalt a szászfenesi csatában szerzett sebeibe, megindult a fejedelmi szék utáni hajsza és ezzel Erdély romlása. Még az év augusztusában 45 napi ostrom után a védők feladták Váradot, amely 1692-ig török uralom alatt állt. A hajdani nagyság letűntét példázza, hogy a törökök ledöntötték és beolvasztották Szent László bronz lovas szobrát, amelyet a Kolosváry testvérek a XIV. században

készítettek. A város a XVII. századtól fontos egyházi és katonai székhely lett.

Nagyvárad nehezen tért magához. Az 1760-as évektől nőtt meg híre és súlya, attól kezdve, hogy Patachich Ádám váradi püspök lett. Befejezte a székesegyház építését, püspöki palotát emelt, könyvtárat alapított és pártolta a művészeteket. Udvarában alkalmazta egy ideig Michael Haydnt is, Joseph öccsét. Jelentős volt Ürményi József bihari alispánsága. A későbbi személynök részt vett a Radio Educationis kidolgozásában. Több iskolát létesített Váradon, köztük egy jogakadémiát, az országban alapított négy egyikét. A város ezzel a vidék egyik iskolai, majd gazdasági és kereskedelmi, végül politikai központja lett. Szerepe – hagyományaitól és iskoláitól függetlenül – fekvéséből, lakosságának etnikai és felekezeti összetételéből következett. Itt mindenkor élt az egymásnak feszülő vallási és politikai ellentétek békés feloldásának kényszere. Mert hiába volt gazdag püspökök, tudós tanárok, híres kanonokok és a görög-katolikus románság szellemi vezetőinek székhelye, ha a város, valamint a vármegye urainak és lakosainak jó része ellenzéki gondolkodású református volt. Politikai arcukat az 1820–30-as évektől kezdve a megye ellenzéki tisztségviselői rajzolták meg. Váradhoz hozzátartozott az 1700-as évek végétől megszorodott zsidóság. Szorgalmas, jó módú kereskedők és vállalkozó szellemű kaputos emberek, valamint újságírók lettek. Ebből az olvasztótégelyből forrt ki később a pezsgő, újat akaró Várad, „A Holnap” városa. Erről írta Ady Endre 1901. május 22-én Fehér Dezsőnek, a *Nagyvárad* *Napló* főszerkesztőjének: „Csodálatos levegőjű, merész, hódító város.”¹

A XVI. századvégi török megszállás és az azzal együtt járó pusztulás után a szellemi élet első jelei Váradon az 1700-as évek második felétől mutatkoztak, ami összefüggött az országszerte megindult mozgással, a felvilágosodással. A II. József által felállított tíz „schola praeparandum” közül egy itt működött, és a jogakadémián 1792 óta egy tanár magyar nyelven is tanított. Iskolai helyzete kedvezően alakult. Statisztikák szerint Debrecen és Nagyvárad lakosai között „nincs egy lélek sem, vagy legalább nincs feljegyezve, aki iskolát nem járna. Ez oly szép igazság, hogy szinte hihetetlen.” Váradon az „5244 lélekből 297 szám

¹ PÉTER I. Zoltán, *Ady Endre regényes életrajza Nagyváradon*, Bp., Norán, 2007, 186.

az iskolaképes, azaz sokkal kedvezőbb az arány, mint Debrecenben, mert minden 17. egyénre jut iskolaképesség...”² A vidék parasztsága a hetente többször tartott zsúfolt piacokon kereskedhetett, s Váradon tekintélyes volt a kézművesek száma is. Nagy részük – s ez növelte jövedelmüket – földműveléssel és állattenyésztéssel is foglalkozott.³ A város gazdagodott. Több kolostor, árvaház, „fenyítő ház” és az 1830-as évektől kezdve „koldusápoló egyesület” is működött benne. 1835 nyarán létesítették a „részvényesek” a biedermeier kor jellegzetes szórakozó helyét, a lövésziskolát és a lövész-egyletet, amely a Rhédey kertben talált helyet. Lónyai József volt a „fő lövészmeister.”⁴

Váradon tanult, tanított, de a renden kívül élt a tudós piarista Révai Miklós, és itt szentelték pappá 1778-ban. A város és vidéke hagyományából következett, hogy a jakobinus mozgalom a bihariak közül számos áldozatot követelt. Köztük Szentjóni Szabó Lászlót, a tehetséges költőt, a váradi nemzeti iskola oktatóját, akit gróf Teleki Sámuel, a marosvásárhelyi Téka alapítója titkárként alkalmazott. Börtöntársa volt a váradi iskolák korábbi felügyelője, Kazinczy Ferenc, aki rabságát követően Érsemjénben élt. Gyakran felkereste Váradon lakó öccsét, Dienest. 1805-ben Csokonai Vitéz Mihály látogatott Váradra. Az egykori katona, a királyi biztos, Rhédey Lajos gróf feleségét, a fiatalon elhunyt Kácsándy Teréziát búcsúztatta *A lélek halhatatlansága* című írásával. A grófné volt a Kazinczy Ferenc megörökítette kassai „szalonélet csillaga, Tercsi.” Váradon jelentek meg a debreceni költő művei közül a *Dorottya*, a Lilladalkok és az ódák. A földesúr, a gazdag, adakozó gróf ellenmondásos személyiség volt. 1798-ban Ferenc császár hűtlenségi pert indított ellene a Zemplén megyei közgyűlésen tett uralkodóellenes kijelentései miatt – három társával együtt.⁵ Később azonban az udvar érdekei azt kívánták, hogy az ügyet elaltassák. Rhédey a város „csinosítására” törekedett. 1803-ban, tiltakozásul az utcák sötétsége ellen „lámpások felállítását

² Sárospataki Füzetek, 1857–1858, 570., 616.

³ Martin von SCHWARTNER, *Statistik des Königreichs Ungarn*, Pest, 1798, 113–114.

⁴ *Boldog Várad*, Vál. és szerk. BÁLINT István János, Bp., Héttorony, 1992, 448.

⁵ *Magyarország történeti kronológiája*, II. köt., 1526–1848, főszerk. BENDA Kálmán, Bp., Akadémiai, 616.

projektálta, ami meg is történt.”⁶ A földesúr életében az előjáróság figyelt az utcák tisztogatására és a csatornák kotrására. A gróf megbízásokkal támogatta Ferenczy Istvánt, akinek több szobra is állt a városban. Parkját, az ún. Rhédey kertet Váradnak adományozta. Írt verseket és szindarabokat, sokat tett Kelemen Lászlóért és a színházat fejlődéséért. A *nagylelkű herceg* című, József nádorról szóló művét 1798-ban játszták a Fekete Sas fogadóban. A városban állandó színház sok éven át mégsem épülhetett, mert a konzervatív Lajcsák püspök akadályozta az elkészült terv megvalósítását.

A város jötevője, adakozója volt az osztrák hadvezér, a napóleoni és a nápolyi hadjárat hőse a lotharingiai gróf Frimont tábornok is, 1825-től Lombardia-Veneto tartomány kormányzója. Magyar feleségével birtokot és házat vásárolt Várad Új-Palota kerületében, ahol a magyar előkelőségekhez hasonlóan vendégházat vitt. (A tábornok *Az új földesúr* Ankerschmidt lovagjának egyik előképe lehetett.) A város művészeti életét megpezsdítő időszak volt, amikor a neves arcképfestő, Kozina Sándor a harmincas-egyvenes években ott élt, és megfestette a környék és a város gazdag urait és hölgyeit.

A NAGYVÁRADRÓL JÖTTEK, AZ ÚJ IDŐK ELŐKÉSZÍTŐI

A következőkben annak az író és politikus nemzedéknek tagjairól szólnunk röviden, akik a század első három évtizedében születtek Váradon és környékén, vagy „nevedés”-ük (Csokonai) helye volt a város. Törekvésük, világnézetük, életérzésük a korán polgárosuló nagyváradi közegben formálódtak.

A század negyedik évtizedében érkeztek Váradról nagyobb hullámban Pestre az újat akaró fiatalok, úttörőként az 1802-ben született Munkácsy János. Mozgékony, tehetséges, sokat ígérő újságíróként kezdte. A jogakadémia kurátorának fia, a könnyelmű és a szórakozást kedvelő férfiú néhány év alatt elitta az eszét. Ez a körülmény magyarázza azokat a méltatlan helyzeteket, amelyekbe került. Így süllyedt Kölcsey halála után rágalmazásáig, amely végzetesen szembefordította vele a református „szent”-ként tisztelt költő és követ ifjú híveit. Májbetegségben halt meg 1841-ben.

⁶ FLEISZ János, *Város, kinek nem látni mását (Nagyvárad a dualizmus korában)*, Nagyvárad, Bihari Napló kiadása, 1996, 107.

Amikor Munkácsy 1835-ben Pesten megindította az első korszerű, hetenként kétszer megjelenő irodalmi divatlapot a *Rajzolatok a társasélet és divatvilágból* címmel, jelentős tettet hajtott végre. Munkácsy nemcsak a „rajz”, „vázlat”, „skicc” műfajt honosította meg, hanem „tüneményes vígjátékával”, a *Garabonciás diákkal* és a *Tündér Ilonával* megteremtette a „tündéries bohózatot”, amely akkor hódított Bécsben Nestroy műveivel. Munkácsy lapja jó iskola volt, mert a nála indult segédszerkesztők – Csató Pál, Garay János, Nagy Ignác, Frankenburg Adolf, Hazucha Ferenc – a pesti irodalmi élet sikeres alakjai lettek. A *Rajzolatok* gyűjtötte maga köré a Nagyváradról, Biharból érkezett fiatalokat, akik az irodalmi központtá kiépülő Pest-Buda nyilvánossága előtt akarták megméretetni magukat.

A lap polgári indíttatású fiataljai a kortársira, az újra, az eredetire figyeltek. Pest-Buda életének krónikásai lettek, hisz a mozgékony szellemű Várad levegőjét magukba szívva alkalmasak voltak arra, hogy az addigitól eltérő módon mutassák be környezetüket, annak lakóit. A lap visszhangja kedvező volt. A minden újra figyelő nemes ifjú, Kazinczy Gábor jellemezte a *Rajzolatokat* 1837 júniusában: „...egyetlen belletristicai lapunk, mellynek kissé korszerűbb, szabadabb iránya van, nem mondom, hogy hibátlan, de szabad.”⁷ Nemcsak új szemléletükkel jelentkeztek, hanem igazi „journalistak”-ként új irodalmi struktúrát akartak meghonosítani. Ütközésük a nagyhatalmú Bajza Józseffel elkerülhetetlen volt. Toldy Ferencsel együtt éberén őrizték az irodalmi életben betöltött hierarchiájukat és olvasóikat. A támadások kíméletlenek voltak, mert ifjú ellenfeleik nem magányosan léptek fel, hanem csoportot alkottak, és jó néhány tagjuk nem szűkölködött tehetségben sem.

Mert igen tehetséges volt a sarkadi születésű, Váradon iskolázott Csató Pál (1804–1841), aki papnak tanult. Amikor kilépett, nevelőnek ment Batthyány Kristóf szalónaki (Kőszeg mellett), Chernel udvari ágens grázi és a Bohus család világosi házába. A főúri környezetben csiszolódott és nagyműveltségű, több nyelvet beszélő, jól képzett ifjú érdeklődése kortársai közül elsőként fordult a francia és az angol irodalom felé. Fordította Victor Hugótól az *Angelo*-t, melynek előszavát a „modern” irodalom tűzte zászlajára. Csató új utakat tört szinda-

⁷ ERDÉLYI JÁNOS *Levelezése I.*, s. a. r. T. ERDÉLYI Ilona, Bp., Akadémiai, 1960, 15.

rabjaival, novelláival. 1832-ben az Akadémia, 1837-ben a Kisfaludy Társaság tagja. 1835-ben a *Rajzolatok* segédszerkesztője. Sikeres pályája a triásszal, ill. Bajzával vívott, megalkuvást nem ismerő polémiájával siklott ki. Vörösmarty megértőbb volt vele szemben. Láttá benne a „nem közönséges kritikai és polemikai tehetség”-et. Csató tisztában volt saját értékeivel, és végső elkeseredettsége, ellenfelének kíméletlensége vitte túlzásokba és téves utakra. A kormánypárti pozsonyi újság, a *Századok* munkatársaként, helyét nem találva fejezte be életét 38 éves korában.

Lukács Lajos (1814–1840) királyi táblai hites jegyző jeles, „modern” novellistaként és drámafordítóként indult, de a hozzáfűzött reményeket nem válthatta be, korán elvitte a tüdőbaj. A polgári indíttatású fiatal írók egyik legmarkánsabb képviselőjének tartották. Az Ifjú Magyarország tagja volt, Karl Gutzkow *Savage Richard* című drámáját fordította. Ugyancsak az Ifjú Magyarország köréhez tartozott a Váradon tanult és ugyancsak fiatalon elhalálozott Eördögh István (1824–1842) író és költő, akinek francia történelmi és társadalmi drámái (*Corday Sarolta*), novellái (*Regnault család*) sokat ígértek. A királyi jogakadémia diákja volt a pécskai születésű Ormós Zsigmond (1813–1894), regényeket, drámákat, művészeti cikkeket írt. Pozsonyban Vukovics Sebő jurátusaként a Társalkodási Egylet tagjaként Kölcsey hűséges hívei közé tartozott. 1848-ban képviselő volt, a bukás után négyévi várfogságra ítélték.

Nagyváradon született Szathmáry József, a Pesten népszínműveivel híressé lett Szigligeti Ede (1814–1878). Egy ideig Lukács Lajoséknál lakott. Ő is Pesten kereste a boldogulást. Amikor mérnöki tanulmányait félbehagyta és felcsapott színésznek, tehetős nemes apja kitagadta. Fáy András, a nagy színészbarát segítségével választotta új nevét.

Sok szállal kötődött a városhoz az érmihályfalvai születésű Kuthy Lajos (1816–1864). Bihar megyei aljegyző volt és Pozsonyban a Társalkodási Egylet aktív tagja. Az udvar ezért büntetésként megtiltotta, hogy ügyvédi vizsgát tegyen. Pestre jött írónak. Egy csapásra hírnevet szerzett novelláival, elsősorban pedig *Hazai rejtelmek* című regényével. Az irodalmi élet divatos „dandyje”, „arszlánja” volt, aki Batthyány Lajos titkáráként az arisztokrata hölgyek kedvence lett. Váradról jöttek a görög katolikus vallású Irinyi-fivérek, József és János. József (1822–1859) a reform-utazó író, a márciusi ifjak egyike, aki a forradalom alatt Teleki László mellett dolgozott Párizsban. Társai már korábban D'Irigny névvel

illették, mint a francia szellem megszállottját. János (1819–1895) a gyufa feltalálója volt, neves vegyész.

Ebben a városban születtek és tanultak a váradi ügyvéd fiai: Csengery Imre (1819–1885), később Bihar vármegye főjegyzője és Antal (1822–1880), Beöthy Ödön pozsonyi jurátusa, titkára. Antal a pesti irodalmi és politikai élet nagy szervezője lett, a *Pesti Hírlap* centralista munkatársa, Arany János támogató barátja, politikus, történész, közgazdasági író.

Várad szellemiségét hordozta Lovassy László (1815–1876) jurátus, a pozsonyi Társalkodási Egylet elnöke, a nagytehetségű ifjú, Kölcsey lelkes híve. A bécsi udvar megtorló intézkedéseinek kezdeteként „Az áldozat” lett, mint az ifjú költők verseikben aposztrofálták. Elsőként tartóztatták le 1836 májusában. 1841-ben szabadult, mert a börtönben elborult elméje. Váradon tanult Fényes Elek (1807–1876) a földrajztudós, majd számos, az ellenzék szellemiségét sugárzó egylet, társaság vezető tagja, 1849-ben a pesti vésztörvényszék elnöke.

A kor legismertebb nagyváradi indíttatású politikusa, a megyei liberális ellenzék legnagyobb hatású szónoka, Beöthy Ödön (1796–1854), aki már a napóleoni háborúkban is harcolt. Az 1840-es években a megye főispánja, az erdélyi szabadságharc szervezője, kormánybiztosa. Emigrációban halt meg. Biharban, Sályon született Szacsвай Imre (1818–1849) Beöthy pozsonyi írnoka. Váradon nyitott ügyvédi irodát. 1848-ban az országgyűlés jegyzőjévé választották. A Függetlenségi nyilatkozat egyik megfogalmazójaként és aláírójaként Haynau kivégeztette. Váradi születésű és neveltetésű volt a forradalom és a megtorlás vértanúja, az aradi tizenhármak egyike, Nagy-Sándor József (1804–1849) honvédtábornok. A szabadságharc alatt Várad lőporgyártó és ágyúöntő műhelyei okán Kossuth Lajostól „a magyar Birmingham” nevet kapta. A szabadságharc leverése után itt volt az orosz főparancsnokság székhelye.

KELMENFY HAZUCHA LÁSZLÓ

A Nagyváradról jött reformnemzedék írói közül utolsónak említjük a város orvosának fiát, Hazucha Ferencet (1815–1851). Az akkor formálódó polgárság jellegzetes, útkereső alakja volt. Írásunkkal szeretnénk felhívni a figyelmet személyére, kutatási témául ajánlva munkásságát. Regényében szülővárosát választotta helyszíneként. Novelláiban híven

ábrázolta Pest-Buda nemeseit, polgárait, sőt kallódó vagy rossz útra tért alakjait is. Miként Fáy András regénye, *A Bélyeky-ház* a kor életének enciklopédiája volt, Kelmenfy regénye, a *Meghasonlott kedély* pedig hűen ábrázolja a nagyváradi társadalmat. Az irodalomtörténet méltatlanul mellőzte e regényt, miként szerzőjét is, mert igaz, hogy személyiségében ellentmondások rejtőznek, szépirodalmi műveivel mégis értékeket alkotott.

Családi neve mellett íróként a Kelmenfy László, kritikusként a Vas Andor nevet használta, 1849-ben polgári nevét Kelmenfy Ferencre módosította. Szüleit korán elvesztette, gyermekként rokon családoknál és árvaházban nőtt fel. Pályaválasztásában az apai hagyományt követte, orvosnak készült. Nem lett azzá. Amikor tévedésére ráébredt, megszakította stúdiumait, és mérnöknek tanult. 1835-től a *Rajzolatok* munkatársa lett. Már indulásakor felhívta magára a figyelmet szokatlan, korszerű színikritikáival, amelyekben a természetesebb játékműstílust és a hibátlan szereptudást kérte számon. Sürgette az eredeti magyar darabokat. Egy éven át egy szegedi nyomda ügyvezetője. A színház vonzotta, ezért 1839 márciusában – miként Kuthy Lajos is – megpályázta a Nemzeti Színház „játékszíni költői” (Theaterdichter) állását. Egyikük sem kapta meg.⁸ Több Shakespeare- és Schiller-darabot fordított. 1843 és 1848 között az Országos Építészeti Hivatal tisztviselője. 1848-ban a Kisfaludy Társaság tagjává választották. 1848-ban a *Hivatalos Közlöny* segédszerkesztését vitte. A Honvédelmi Bizottmánnyal Debrecenbe ment, ezért 1849 végén elbocsátották állásából. 1850 márciusától a Császár Ferenc szerkesztésében megindult *Pesti Napló* tárcáját szerkesztette.⁹ 1851. április 21-én hunyt el „asztkórságban”, tüdőbetegségben Budán.

Hazucha pályaválasztásában tetten érhető a polgári gondolkodás, amivel a biztos kenyérkereset felé igyekezett. Korán elhalt apja jó módban élt, ez is vihette az orvosi pálya felé. A korabeli cikkekből, a korra vonatkozó kutatásokból tudjuk, hogy az orvosnak, mérnöknek, akár a megyét, akár a város szolgálta, biztos jövedelme volt. A kor polgárainak-kispolgárainak szintjén élt, anyagi gondjai 1843-tól neki sem voltak. A mélyen gondolkodó, művelt elme életének utolsó éveiben a francia

⁸ *Magyar írók levelei a Nemzeti Színház levéltárában*, közli PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán, ItK, 1938, 160.

⁹ ERDÉLYI János *Levelezése II.*, s. a. r. T. ERDÉLYI Ilona, Bp., Akadémiai, 1962, 411., 418.

utópista szocialista, Fourier tanaiért lelkesedett. Halálakor Erdélyi János epigrammában emlékezett meg róla *Kelmenffy László felett* című versével. Így írt: „s messze jövődőért elfeledéd a jelent.” 1850 őszén kerülhettek közelebbi kapcsolatba a *Pesti Napló* szerkesztőségében, amikor beavatta Erdélyit elgondolásaiba. Epigrammája alá Erdélyi magyarázatként fűzte:

A boldogult, mint néhány ismerőse tudja, szenvedélyesen foglalkozott a legújabb társadalmi tanulmányokkal. S lelkesedve mondta, hogy az emberiség minden eddigi szenvedései ki vannak engesztelve ama rendszer beköszöntével.¹⁰

Hazucha „kírgiz nevéről” a szemtanú, a kor konfidens krónikása élcélődött. Lauka Gusztáv jellemzése szerint:

Nemcsak külsejében, hanem modorában is sok mesterlegényes volt, s az azon irodalom legellenszenvesebb alakjai közé tartozott. Oly jelentéktelen és védtelen egyéniségnek tartották, hogy még az irodalmi pygmeusok se tartózkodtak rá élceket faragni.¹¹

Ferenczi Zoltán az idő távlatából jobban látta alakját, amikor 1904-ben tisztelettel emlékezett rá:

Lelkületénél, alkatánál, meggyőződésénél fogva hajthatatlan, önállóságra törekvő, önbecsét mélyen érző ember volt és akart lenni. Ezért hajlandó volt mellőzni a társasági formákat s némi gyönyört talált a szögletességben, kiválóságot a nyersségben.¹²

Műveit ismerve arra következtetünk, hogy amit Ferenczi „gyönyörnek” nevez, az a „polgárpukkasztás” kategóriájába tartozhatott. Lauka szerint idegenségének oka „kírgiz neve”, de a többiektől inkább elválaszthatta életfelfogása, gondolkodásmódja, amely eltért a megszokott hazai jogász észjárású íróársaitól. A *Rajzolatokban* közölt színi kritikával valóban kiváltotta Bajza ellenkezését, mert nemcsak, hogy irodalomképében tért el

¹⁰ ERDÉLYI JÁNOS *Összes költeményei*, s. a. r. T. ERDÉLYI Ilona, IVANCSICS Evelin, VÁRADI Eszter, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2007, 325.

¹¹ LAUKA Gusztáv, *A múlttól a jelennek*, Bp., Aigner Lajos, é. n, 56–57.

¹² *Kelmenffy László (Hazucha Ferenc) emlékezete*, Kisfaludy Társaság Évlapjai, 1904, 48–50.

tőle, hanem felségterületére is merészkedett, amikor színházi kritikákba ártotta magát. Bajza 1836-ban a *Jelenkor* melléklapjában, a Társalkodóban, később a *Figyelmezőben* meglepően durván és élesen támadta.

A *Meghasonlott kedély* 1845-ben jelent meg két kötetben. Sikerét mutatja, hogy Dux Adolf azonnal németre fordította *Der Zerrissene* (Tépett lélek) címmel, amely a Junges Deutschland íróinak jellegzetes, meghatározó kifejezése volt. Hazucha is felismerte, hogy „fegyver a toll”, mint a jung-deutsch írók vallották. Ezzel a lehetőséggel élt is, amikor nézeteit szépíróként kifejtette. A regénye iránti figyelmet mutatja, hogy az *Irodalmi Ór* azonnal foglalkozott vele, mégpedig a „12” bíráló, aki feltehetően Erdélyi János volt. Örömmel köszöntötte a regényt, a „korszertű” műfajt, amely már íróit is eltartja. Kritikusa kiemeli Kelmenfy jellemábrázolási képességét, pszichológiai érzékét. „12” dicséri az írot, hogy „tárgyát a középosztály életéből merítette, anélkül azonban, hogy kizárólag a már meglehetősen elkoptatott közbirtokosi s falusi nemesi élet vesszőparipáin nyargalna.” „Megyei urak, kisvárosi köznemesség, mesteremberek s kóbor koldusok alakjai tarka tömegekben tűnnek föl lapjain.”¹³ Végül kimondja, hogy „nem érdemnélküli, sőt teljes figyelmet és méltánylást igénylő mű.” Jósika és Eötvös munkáival ugyan nem egyenértékű, írója mégis „szép tehetséget mutat és további műveket várunk tőle.” Másik kritikusa, a *Pesti Hírlap Irodalmi Értesítőjének* 1845. november 13-i számában is azt dicséri, „hogy a szerző regénye tárgyát a hazai életből meríté.”¹⁴

Kelmenfy alakjai, miként novelláinak hősei, beágyazódnak a kor társadalmi, politikai viszonyaiba. Nem idegenkedett azonban a túlzásoktól, ezért jellemei néha torzképekké válnak. Hitelesek nagyváradi helyszínei, szobabelsői pedig a biedermeier kor ízlését tükrözik. Szereplői beszédében megmutatkozik az újságírás élő nyelve. Fordulatosan fogalmaz, él az iróniával, de néha túl részletező. Az író szociális érzékenységgel rendelkezett, az emberi lelkeket jól ismerte, írói eszközeiben pedig a realizmus jegyei jelentek meg. Mikrorealizmusában, amely a pontos megfigyelésen alapult, bizonyos, hogy szerepet játszottak orvosi és mérnöki stúdiumai.

Kelmenfy keserűségét, amely regényét jellemzi, gyermekkori hányattatásai, kiszolgáltatottsága magyarázzák. Három éves kisfiúként

¹³ ERDÉLYI János, *Irodalmi, színházi, közéleti írások és beszédek*, s. a. r., bev. és a jegyz. írta T. ERDÉLYI Ilona, Bp., Mundus, 2003, 53.

¹⁴ *Pesti Hírlap*, 1845. nov. 13., 319.

maradt teljesen egyedül, rokonok között hányódott, majd árvaházba került. Sokat csalódhatott, ezért illúziók nélkül élt. Mindazt, amit akkor megaláztatásban, nyomorban átélt, soha nem felejtette el. A megélt élmények és indulatok segíthették abban, hogy hitelesen mutathassa be Nagyvárad teljes, forrongásban lévő társadalmát. Emlékei magyarázhatják szimpátiáját a polgárosodó iparosok iránt és megvetését a nemesi osztály léhűtőnek látott, utazgató tagjai, a megye csaló tisztviselői, a korbely, életüket a gazdag feleség vagyonára ácsingózó katonatiszti gárda iránt. Jól – túlzásoktól sem visszariadva – mutatja be őket, megjövendölve szükségszerű pusztulásukat. Ugyanakkor megrajzolja az ellentétet is, a gátlástalan bűnözőket és a kiszolgáltatott koldusokat. Itt is találhatók túl erős színek.

A regényben kimagaslik két „erőteljes” személyiség, a váradi harangozó, Bojtora, aki megesküdütt, hogy lánya csábítóját, a gazdag és délceg nemes ifjút, Andort tönkre teszi. Az életből vett személy a lány vőlegénye, György, az ácslegény, akit Tekla elhagyott. Kitűnően ábrázolja az értékét ismerő, öntudatos mesterembert. Jerne, az új világra figyelő nemes kisasszony az, akit a megyei nemesség oldalán az író megnyerő személynek fest. A többi szereplő általában passzív, velük csak történnek a dolgok. Kevésbé hiteles alak a cigányfiú, akinek nagy szerep jutott az esemény menetében. Andort, a csábítót az élet csapásai ugyan nemesítették, de erőtlenné, végül „önmagával meghasonlott” lélekké válik, „az Új Werther vagy carthausi”,¹⁵ aki belefáradt az életbe, lelkiismeret furdalásai egyre jobban elhatalmasodnak rajta, és végül a halálba menekül.

A Nagyváradról érkezettek közül Hazucha Ferenc volt az az író, aki regénye helyszínéül a polgárosodás felé megindult várost választotta, amelynek nemcsak levegőjét, hanem lakosait is jól ismerte. Megértette és megragadta a „korszellemet.” Ismerte a Junges Deutschland íróit és eszméiket. A kötetben látszanak az író utópista, a társadalom jövőjével foglalkozó olvasmányai. Egyike volt azoknak, akik a korban elsőként és hatásosan, tehetségesen népszerűsítették a „modern” irodalmat. Műveit az utókor hibáival, túlzásaival együtt is értékelheti, mint amelyek új látásmódot képviselnek. Szülővárosának történelmi, az új eszmék felé tájékozódó hagyományai, miként a polgárosodást és a jövőt szolgáló szellemiség tükröződnek az író munkásságában.

¹⁵ KELMENFY László, *Meghasonlott kedély*, 2. köt., Pest, Heckenast Gusztáv, 1846, 171. A regény megjelenési éve 1846, de a kritikák 1845-ben jelentek meg.